

Lokalhistorisk litteratur

Vald. Andersen: Register til Malt Herreds Tingbøger 1657-1719. Ingensteds kommer man forrige tiders jævne mand så nær som i tingbøgerne. Derfor er de i høj grad betydningsfulde både for kulturhistorien og personalhistorien. Men det kræver næsten en lystfiskers tålmodighed at finde frem til det, man søger. Nogle årgange af Skast herreds tingbøger er trykt og forsynet med omfattende registre. Men hovedmassen er ikke trykt og bliver det vel aldrig. Dertil er de danske tingbøger for omfattende. Det må derfor hilses med glæde, at Vald. Andersen har udarbejdet ovennævnte register. Ved hjælp af et særegent nummereringssystem kan man finde frem til hver lokalitet eller hvert emne eller sag, der er omhandlet i tingbøgerne. Søger vi f. eks. oplysninger om Gerndrup, ser vi, stedet har nr. 023. Dette tal må vi så eftersøge fra side 6 og bogen ud, hvor der er henvisninger til hver eneste tingdag i 1657-1719 og de på disse dage behandlede sager. 023 finder vi da første gang behandlet tingdagen 20. oktober 1660 osv. Eller vi tager emnet Svenskekrigene 1657-60 og finder dem på tilsvarende måde, emnet har nr. 115, hvorefter vi leder os frem til, at de er behandlet 11/9 og 6/10 1660. Hvor der er særlig gode oplysninger om personer, står der et p ud for tallet. Andersen har altså givet en nøgle til tingbøgerne. Selve tingbøgerne findes i Landsarkivet. Det var at ønske, at andre herreders tingbøger måtte blive registrerede efter samme kode. Hæftet er nr. 8 blandt vore småskrifter og koster 10 kr.

Af *Danmark, historisk Billedbog* er 2. bind nu udkommet, og de følgende to bind, der afslutter værket, ventes at udkomme i indeværende år. Det er direktøren for Frederiksborgmuseet, *Jørgen Paulsen*, der har udvalgt billederne, mens rigsantikvar *P. V. Glob* og *Erik Kjersgaard* har forfattet teksten i 1. bind, i det nu foreliggende 2. bind er det professor *Svend Ellehøj* og museumsinspektør *Finn Askgaard*, i 3. bind bliver det rigsarkivar *Johan Hvidtfeldt*, mens 4. bind skrives af bibliotekar *Kristian Hvidt* og professor *Ole Karup Pedersen*. I det glimrende udstyr med en fremragende billedteknik kommer de smukke billeder rigtig til deres ret. Her i 2. bind, der behandler tiden 1523-1750, kan man ikke undgå at beundre den vidunderligt fine gengivelse af den sidste katolske biskop *Iver Munks* ligsten i Ribe domkirke, udført af Odense-mesteren *Claus Berg* endnu i den katolske prælats velmagtsdage. Med tilsvarende beundring nyder man de øvrige billeder sammen med den korte, men præcise og letlæselige tekst.

Værket giver den voksne en bekvem oversigt over vort lands historie, og i skolerne vil den være et levende og anskueligt hjælpemiddel i undervisningen, ja, den burde stå der i klassesæt. Da det er D. H. F. der udgiver værket, kan vore medlemmer få det til favørpris ved henvendelse til Dansk Historisk Fællesforening, Ribisvej 7, 2820 Gentofte. (Se i øvrigt vedlagte liste over bøger fra D. H. F.).

Dansk Provins Bogtrykkerforening har i anledning af foreningens 75 års beståen udsendt et overmåde smukt udstyret festskrift: *Til Dig som lever lækker. En Antikvarisk Kogebog*, trykt hos Rosendahl, Esbjerg, og skrevet af *Gurli Andersen* og *Mogens Bencard* og med illustrationer – heraf flere farvelagte – af *Thor-mod Kidde*. Alle opskrifter, de ældste går tilbage til 1690, er indsamlet i Syd- og Sønderjylland, de fleste er fra Ribe Antikvarisk Samlings egen håndskriftafdeling. I indledningen vises, at bogen er »et kulturhistorisk spejl for en lilleverden: at mætte menneskene«. Der gøres rede både for køkkenredskaber og for varmekilder. Det hedder, at komfuret gav mulighed for at være en erstatning for bageovnen, da det indeholdt en lille ovn. På landet i alt fald varede det nu længe, inden den mulighed blev realiseret. På vel alle gårde bagte man den lange række rugbrød i »æ stuer ovn« langt op i dette århundrede, og der bagtes også »hvedkåg« og »sejtebrød«, ja, undertiden småbrød. Opskrifterne samler sig om: de våde varer, suppe, fisk, steg, kage, kaffebrød, nationale retter og recepter (gode råd). Mellem afsnittene er der indflettet poetiske stykker om mad af bl. a. M. P. Rostoch, Falster, Stub, Ussing o. fl. – Fanø-retten Sakku(k) brugtes i ældre tid også på fastlandet i Sydvestjylland, Holsten og vist Nordtyskland, hvor dejen dog tillige blandedes med rosiner og blommer, den kaldtes også schiffsbudding. Der er en kærkommen liste med ordforklaringer. Den kunne godt have drejet sig om mere end blot madens ingredienser. Mange vil f. eks. nok studse ved »Hidtzige« øjne (s. 167), dvs. betændte øjne, eller ved Oxel, d. e. knude, byld; det står næppe heller klar for ret mange, hvad der menes med fiskernes »fiæle-hualte baade« (s. 27). Udtrykket stammer fra, at fiskerne for at beskytte deres last af tørfisk mod regn og søvand rejste en beklædning over lasten, med et fint navn kaldtes den en »combarte« (en slags kasse). Man kan fuldtud slutte sig til forfatterens ønske om, at læsningen må blive en fornøjelse og »god kulinarisk inspiration«. I sig selv er bogen nemlig både på den ene og den anden måde en stor lækkerbissen, selv for kræsne bibliofiler.

Mark og montre 1969. Knud Jensen har i museerne undersøgt jernalderkar med kors under bunden og finder, »at det ikke var udsmykning, jernaldermanden tænkte på, da han lavede stregerne«, for de kunne jo ikke ses, når karret var i brug. Derfor gætter Jensen på, at korset skulle beskytte både kar og indhold mod onde magter. Karrene er næsten alle fra førromersk tid, altså tæt ind mod bronzealderens soldyrkelse. Han henviser da også til helleristningernes solbilleder med kors og finder for øvrigt lerkar og lerkar fremstilling langt ned i tiden i forbindelse med korset,

ligesom han behandler de korsmærkede surdej fra vor egen tid og den overtro, der knyttedes dertil. En række artikler samler sig om grubehuse, små kælderagtige bygninger, fortrinsvis fra vikingetid og ældre middelalder. *H. J. Madsen* giver en almindelig indføring i emnet, *Aino Kann Rasmussen* skriver om Vilslevhusene, *Mogens Bencard* om Okholmhusene og *Niels Thomsen* om grubehuse i Esbjerg. De findes tit side om side med store stolpebyggede huse, rummer ofte væveredskaber og tydes jævnlig som vævehytter. Nogle har dog været virkelige boliger for mennesker. De er altså, som *H. J. Madsen* skriver, ikke »noget entydigt fænomen«. Hvem har da boet i disse fattige lave småhytter? – Det forekommer mig, at undersøgerne har overset en nogenlunde samtidig skildring af samfundstilstandene i Norge, som vel ikke har været væsentlig forskellige fra vore, nemlig digtet *Rigsthula*. Selvfølgelig er det et digt. Men det er ikke opdigtet, at der dengang var tre stænder: trælle i eget bo, bønder i større huse og jarler med en sal. *Rig* (*Hejmdal*) er på vandring og kommer efterhånden ind til tre ægtepar og bliver ved husmoderen stamfader til de tre stænder. Om trællestanden hedder det:

»Han kom til en hytte,
halvt gaved døren,
ind tog han vejen,
ild var på gulvet;
der sad et par,
pjaltet klædte,
oldefar, oldemor,
udslidte begge.

— — —
der gik nu fra da
ni måneder.
Søn fik konen,
sort i huden,
han blev vandøst,
hed så Træl«.

Han havde rynket hud, knoklede hænder, lange hæle og luddende ryg, men blev stor og stærk og dygtig til at arbejde. Han blev gift med *Tir*, og fra de to nedstammer trællene. I sammenligning med trællens lille hytte er bondens hjem en hal, altså en større bygning. Vævning var just ikke trællearbejde, selv om trælkvinderne vel også kunne blive sat til det. *Rigsthula* lader bondenkonen svinge »sin rok, de vævre arme til vadmél spandt«. – *Kornelius Tacitus* behandler i Germanien også boliger og trælle. Hver træl har sit eget bo, trællene er nærmest en slags forpagtere. Hans oplysning om, at germanerne graver »sig huler under jorden, som de dækker foroven med et tykt lag skarn« mod kulde, kan ikke gælde grubehusene, der jo for størstedelen ragede op over jorden. Han skriver da også, at fjenderne ikke kan finde, hvad der er skjult dér. Grubehusene kunne ikke skjules. Ved *Tacitus'* skildring kommer man snarest til at tænke på kælderen ved Grønhedehuset (se *Palle Friis* og *Per Lysdahl Jensen* i *Kuml* 1966). *Jernalderbonden* har ikke boet i grubehusene. Det har trællene.

Hvor har de ellers boet? – Videre skriver *Bencard* om de små stavbægere, drikkekar i middelalderen og senere, om hvilke der er fundet mange vidnesbyrd i Ribes givtige jord. *Jørgen Ahlefeldt-Laurvig* skriver om et stort fyrbækken af fajance i Varde museum, som han daterer til tiden omkring 1740 og anser det for sandsynligt, at det stammer fra Italien. *S.-L. Manøe Hansen* viser, at Niels Hansen Uhd ved udarbejdelsen af sine mindeblade har benyttet et litografi fra Det Hoffenbergske Etablissement som forlæg. *H. K. Kristensen* har skrevet om vævespæld og hosebånd samt mindeord om Christen Lyngbo, mens *Manøe Hansen* har skrevet om Holger Øllgaard.

I *Mark og montre 1970* skriver *Mogens Bencard* om *En gårdtomt fra førromersk Jernalder*, udgravet ved foden af Breum banke i Darum sogn, med tre over hinanden liggende pløjelag med ardspor. Det var en brandtomt; disse giver erfaringsmæssigt størst udbytte, dog var tomtens lag her noget forvirrende. Huset var 15 m langt og 5 m bredt og som sædvanlig med beboelse i vest og stald i øst. Under dette fandtes svage rester af et ældre hus. Herved er der føjet endnu en hustomt til strøgets ret mange minder om førromersk bebyggelse. *Aino Kann Rasmussen* skriver kort om *Guldskatten fra Vester Vedsted*, Danmarks største guldfund, og bringer et dejligt billede af en del af skatten og sætter fundet ind i en sammenhæng med vikingetidsfundene omkring Ribe. *Hans Chr. Vorting* skriver om *Flere grubehuse og andet nyt fra vikingetiden i Esbjerg*. Husene undersøgte samtidig med en forlængelse af Spangsbjerg Kirkevej, så der måtte arbejdes om kap med vejmaskinerne. Skårene gav en datering til vikingetiden, men intet om husenes anvendelse. Et af dem tilhørte en mere sjældne type, helt rektangulært, næsten kvadratisk med spor af både runde stolper og brede planker i væggen. Ved Præstegårdsskolen fandtes 5 vikingetids grave, i den ene var der endda spor af en bådformet plankekiste. Ikke langt derfra udgravedes yderligere 5 grave. Her var anvendt dele af både. Egnen har ikke været folketomt i vikingetiden. På grundlag af et par tyske forskeres arbejder skriver *H. K. Kristensen* om bøffelhorn som *Gammelt importmateriale fra Indien* i Varde museum. *Bencard* behandler *En renaissance-tinkande fra Riberhus*. Ved *Chr. Axel Jensens* undersøgelse (se vor årbog XI, 243) blev kanden draget op af voldgraven. *Bencard* viser nu ud fra et indgraveret skjoldmærke, at kanden har været borgerlig, og ved hjælp af hollandske maleres billeder viser han såre interessant og fornøjeligt, hvordan og hvor hyppigt den har været brugt blandt 1600-tallets velbærgede borgerskab. *Knud Prange* har minutøst og samvittighedsfuldt behandlet *En adelig kiste – og et heraldisk problem*. Kisten findes på Esbjerg museum, har 4 udskårne adelige våbenskjolde, men desuden årstal og bomærker, der viser, at den er blevet omdannet. Med ligefrem spænding læser man udredningen, der klart viser heraldikken som hjælpevidenskab, der tilmed giver flere korrektioner til adelshistorien. *Jørgen Ahlefeldt-Laurvig* har skrevet om *En smørskål fra fajancefabriken i Kastrup*. Skålen er formet som en blågrøn artiskok og er fra Jacob Fortlings periode. Denne mands virksomhed skildres. *Ahlefeldt-Laurvig* resumerer, at smør-

skålen, som nu findes i Varde museum, står i dag som et eksempel på Kastrupfajencen i sin bedste periode. — *S.-L. Manøe Hansen* skriver om *Hodde skole*, som er overtaget af Ølgod museum. Her vises planerne for skolens opførelse 1831–32. Som almindeligt dengang byggedes den på kirkens fortov, hvor et stykke kirkegårdsdige fjernedes. Her var tillige bolig for en »skolekone«, der skulle renholde lokalet, tørre småbørnenes våde strømper og varme deres frosne fingre. Sådan var det almindeligt på hele egnen. Fortrinlige billeder viser skolen både ud- og indvendig. Hodde sogn har med stor pietet værnet om sin gamle skole, der nu ved sit gammeldags inventar er blevet en seværdighed.

I *Fynske Arbøger 1969* har *Sven Arnvig* skrevet om billedsnideren *Anders Mortensen*, »Anders Billedhugger«. Ikke alene tilslutter han sig den opfattelse, at det er ham, der er mesteren for altertavlen i Tjæreborg kirke, men tillige viser *Arnvig*, at *Anders Mortensen* har brugt kobberstik af *Henrik Goltzius'* nadverbillede fra 1585 som forlæg.

En travl borgmester, *Egon W. Jensen*, har taget sig tid til at skrive jubilæumsskriftet »*Oxbøl Sparekasse 1870–1910*«. Han er da også formand for sparekassens tilsynsråd. Også denne sparekasse er barn af en brandkasse, idet den er startet af »Brandforeningen for rørlige Ejendele i de sydlige Sogne i Vester Herred«. Og i den første tid havde den til huse i Billum, hvor der ikke alene var en velhavende, men også en særdeles vågen og interesseret befolkning. Dens første formand var brandforsikringens formand *Chr. Rich*, der havde giftet sig til *Billum kro* og tidligere havde været lærer og kirkesanger i *Ål*. 1881 flyttedes kassen til *Oksbøl*. Indflettet i skildringen findes en del egnshistorisk stof. Også det nutidige, der berører denne egn så stærkt, ekspropriationerne og den voksende turiststrøm, er omtalt. Det må dog bemærkes, at digteren *Th. Lange* ikke er en søstersøn af pastor *J. Andreassen*, *Ho*, men af pastor *A. D. Andresen*, præst i *Ho* 1830–39. Kassen har i sin 100-årige virksomhed ikke lidt tab af nogen betydning, men har af sit overskud hjulpet forskellige foreninger og gør det i nogen grad endnu. Den har haft et godt samarbejde med *Varde Sparekasse*, og det førte til, at de to kasser blev sammenlagt 1969, vel navnlig på grund af forventninger om en kommende storekspansion i *Oksbøl-området*.

Vor gode medarbejder, politiassistent *Knud Jensen*, har i bogen om *Bovs sogn* skrevet om »*Trolddom og blod, kors i brød og smør, gamle arbejdsformer og skikke, rim og ræmser*« på en levende og nærværende måde. *Ribe amts regionaludvalg* for et kommende universitet har udsendt et smukt billedhæfte med tekst af *M. Edelberg* og fotografier af *Palle Sønderstrup: Universitetets placering i det vestjyske landskab*. Det viser eksempler på opvoksende skov- og træpartier i *Sydvestjylland*.

I *Kuml 1969* har *Torben Witt* givet en særdeles klar og for en ikke-hjuler let forståelig oversigt over *Egerhjul og vogne*. Her behandles også fundet fra *Axel Jensens* moselod i *Vallund, Ølgod sogn*. Fundet er tidligere omtalt i vor årbog (1936, s. 4 f.) af lærer *H. Øllgaard*. *Torben Witt* opdeler *Nationalmuseets* jordfundne

hjul i 3 grupper efter navets form, der hos Ølgod-hjulet er balusterformet og i hver ende afsluttes med en vulst. Ølgod-hjulet er det bedst bevarede i denne gruppe. Noget helt sikkert om datering kan ikke siges, konservator Rosenberg mente dog, det var fra den senere oldtid, hvilket sikkert er rigtigt, da Witt antyder, at hjulet synes at være i overensstemmelse med en detalje hos den berømte Osebergvogn. Men det kan ikke fastslås, uden at hjulet skilles ad.

Danmarks Riges Breve 1361-63 er udkommet og har som de tidligere bind enkelte spredte oplysninger fra vort amt. Rigeligere er amtets stof at finde i *Det Kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgninger fra Christian III's Tid*, hvoraf 2. bind udkom 1969 (1. kom 1959).

Landsarkivet i Viborg har udsendt *Arkivregistraturer 2: Håndskriftsamlingen*. Denne er blevet omordnet, og det er registret herover, der nu foreligger. For arkivsøgende vil det være klogt at løbe registret igennem for at se, om Landsarkivet muligvis har manuskripter om det emne, man arbejder med. En del af håndskrifterne er trykt og kan altså studeres hjemme.

Foranlediget af dets 75 års beståen har Landsarkivet i Odense udsendt en nydelig udstyret bog *Landsarkivet for Fyn og hjælpemidlerne til dets benyttelse*. Bogen indledes med et forord, hvor landsarkivar C. Lindberg Nielsen på sin kyndige vis skildrer arkivets historie, mens det er arkivar Anne Riising, der har udarbejdet selve registranten eller føreren over arkivets indhold, og det på en såre overskuelig og praktisk måde. Slægtshistorikeren vil bl. a. mærke sig, at der for hvert pastorat angives for hvilken tid, der findes kirkebøger, så man behøver ikke at have Nygårds fortegnelse hos sig, desuden er der opgivet, hvad der findes af folketællingslister og vaccinationsprotokoller og endelig også fæste- og skifteprotokoller for fæstere af embedets jordegods, mens skifterne efter præsterne selv og andre gejstlige som sædvanligt må søges i provstearkiverne. Som noget særligt kan nævnes, at i Fyns guvernements arkiv ligger i sammentrængt og let tilgængelig form alle sager vedrørende Fyns administration 1816-48. Den såre nyttige bog anbefales på det bedste til alle, der påtænker at gæste det fynske Landsarkiv.

Nordslesvig 1920-70. Historisk Billedbog ved Ole Bech og Eskild Bram. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Dette flotte værk bringer billeder og sikre, velskrevne tekster fra selve genforeningen og til i dag, afspejlende hverdagene i alle facetter. Et særpræg sætter krigsudbruddet 1939 med det hektiske nazistiske stormløb mod grænsen. Her er afslørende billeder fra de såkaldte »bevægelser«, grænsedragningen, omstillingen fra tysk til dansk administration, billede af oberst Paludan-Müllers brændende embedsbolig i Gråsten, hvor han heltemodigt fandt døden i kamp mod overmagten og indskrev sit navn ved siden af denne slægts stolte navne, meget talende er også billedet fra Padborg, hvor en flok befrieede kvinder fra Theresienstadt kaster sig over en sæk rå kartofler. Her er markedsbilleder, storvirksomheder

som Danfoss, landvinding, skoler, dronning Ingrid i virksomhed både som kronprinsesse og dronning, »Grønnegården« i Åbenrå og mændene bag dannelsen af det sønderjyske storamt samt mange, mange andre illustrationer. Her fortælles Sønderjyllands historie og dermed også Danmarks historie i de 50 år. Mange af billederne offentliggøres første gang. Med vore fremragende bogmænd bag den tekniske side er bogen blevet et pragtværk, der opfrisker minderne for vi ældre og vil være en oplevelse for de yngre. Den bør have sin plads i hjemmene side om side med *Danmark, historisk Billedbog*.

En prægtig bog og ligefrem praktisk nytte er *Helle Askgaard: Den sønderjyske industris udvikling fra 1920 til 1970*, udgivet af Geografisk Selskab i rækken af dets kulturgeografiske skrifter. Her gives en samlet skildring af den sønderjyske industri i det nævnte tidsrum, og meget mere end titlen lader ane. I de tre første kapitler skildres befolkningens fordeling, vækst og vandringer, transport- og kraftmidler og økonomiske forhold som grundlag for industrien. I øvrigt er et mægtigt statistisk materiale benyttet. 1925-68 er der sket en stadig koncentration af den sønderjyske industri i retning af, at et mindre antal virksomheder beskæftiger en stadig større del af de ansatte. 1925 var der en langt større procent virksomheder med få arbejdere end i det øvrige Danmark, men i løbet af 40 år skete en udvikling, så det blev mere ens. 1920 havde landsdelen i det hele taget kun ringe industri, kapitalapparatet nedkørt, og udviklingen var ganske svag indtil 1938, derefter gik det langsomt fremad, og efter 1958 skete der endda en stærk industriel udvikling. Alle forekommende grene er behandlet, lige fra de gamle bryggerier og tobaksfabrikker, teglværker osv. til jern- og stålindustrien. Billeder, kort, kurver og tabeller letter overblikket og tilegnelsen.

Den flittige historiker dr. G. Japsen har atter udsendt et stort og krævende arbejde: *De nordslesvigske sparekassers historie*. Åbenrå, Haderslev, Sønderborg og Tønder sparekasser, stiftet 1818, 1819 og 1820 er Danmarks ældste købstadsparkekasser. Der gøres rede for baggrunden for deres opståen og erhvervenes udvikling. Initiativtageren var den ivrige provst Peter Paulsen i Åbenrå, der troede, at fattigskatten kunne reduceres ved oprettelsen af sparekasser, og at disse kunne forbedre de fattiges kår. 1817 åbnedes en sparekasse i Slesvig, og så tog Paulsen fat. 1818 åbnede han Åbenrå Sparekasse, man håbede især, at tjenestefolk og håndværkssvende her ville frugtbar gøre deres sparepenge og sikre sig deres alderdom, og at flittige uberygtede indbyggere her ville gøre lån til at begynde et erhverv. 1819 oprettedes Haderslev Sparekasse ved hjælp af byens fattigkollegium, og 1820 kom Tønder og Sønderborg til. Allerede efter få års forløb viste det sig, at de ikke kunne afhjælpe fattigdommen. Man gik da over til at drive dem som almindelige pengeinstitutter, men gav dog gaver eller billige lån til humanitære formål, således indrettede Løgumkloster et fattighus, og senere opførte det et hospital for 8 gamle, og Åbenrå indrettede landets første børnehave for fattige. I landsognene oprettedes stadig flere sparekasser. Lederne tilhørte i 1830-erne næsten alle slesvigholsteinismen, som da vågnede. Det

indvirkede på dispositionerne, ja, 1848 bevilgede Tønder endog 1500 mark til køb af våben til den oprørske borgervæbning. Efter krigen måtte der derfor ryddes op. Efter 1864 søgte prøjsiske myndigheder at få sparekasserne til at rette sig efter tyske regler, men de mødte hårdnakket og næsten enstemmig modstand. I 1880-erne dominerede de danske i ledelserne, men myndighederne førte stadig stærkere kontrol, og da begyndte landsråd Schreiber, Haderslev, for alvor at gøre brug af økonomiske våben i kamp mod danskerne, der oprettedes kredskasser for at støtte tysksheden. Med dygtighed værnede danskerne de private sparekassers uafhængighed; også H. P. Hanssens kæmpemæssige indsats i den anledning, affærerne om kasserne i Åbenrå, Lysabild og Nordborg såvel som C. P. Wolffs og P. A. Calløs arbejde for kassernes modernisering m. m. behandles. Der er illustrationer, og omhyggelige registre slutter den værdifulde bog.

I. J. I. Bergholt: »Pligtens vej. En sønderjyde i 1. verdenskrig«. Det er beretningen om en dansksindet sønderjydes tunge pligt. Bergholt er gårdmandssøn fra Halk, havde været på dansk efterskole, da han 1915 som 18-årig blev indkaldt og udviklede sig til at blive en tapper soldat. Hans af krigen skærpede sanser, klare forstand, skarpe opfattelsesevne og lynhurtige reaktioner reddede ham både på østfront og vestfront, ja, endog gennem helvedet ved Verdun, hvor han var i yderste linie. Desuden mærker man hans gode humør, også i den måde, bogen er skrevet på. En barsk og bestemt ikke blødsøden tone herskede i skyttegravene. Ikke blot bliver skyttegravskrigen atter nærværende for læseren, men her er en vrimmel af snart spændende, snart komiske træk, et rørende kammeratskab mellem landsknægte, om man vil, men venner, der vover livet for hinanden, omtale af gode, ja, ædle officerer, men også af ondsindede og forhadte. En folkebog.

H. K. K.